

LEVELEZÉS.

Az Északamerikai Egyesült-Államokból.*)

Cincinnati, 1882. dec. 2.

Kedves barátom!

Szinte három hónapja telt el, hogy a szabadság legtökéletesebb hazájába megérkeztem. Azóta sokszor gondoltam reád s folyóiratunkra, de alig volt egy-egy nyugodt perczem s ez az oka, hogy nem írhattam. Most is csak általánosságban közlök holmiket. Majd otthon teljes és hű képet fogok adni szerzett tapasztalataimról tiszt. olvasóinknak.

A mint sept. 19-én Bostonba megérkeztem, a társulat segédtitkárával azonnal tovább útaztam Saratogába, mely annyira van Bostontól, mint Budapest Kolozsvártól. Saratoga ásványos vizeiről s óriási nagy hoteleiről nevezetes. Az unitáriusok azért tartják itten minden két évben Nemzeti Conferentiájukat, mivel egy-egy hotelben 1000-nél is többen elférnek s így 3—4 napig mindig együtt lehetnek. Az amerikai unitáriusok e Nemzeti Conferentiája épen olyan, mint a mi zsinatunk. Minden ekklézsia (Congregation) számos képviselőket küld, s nemcsak férfiakat, hanem nőket is, a kik aztán hazamenve, az ekklézsia teljes gyülekezetében a Conferentia folyamáról, sikeréről beszámolnak s lelkesítő beszédeket tartanak. Azonkívül az ekklézsiák több helyi conferentiákra vannak osztva (12—20 egybe), melyek a mi egyházköreinknek felelnek meg, s melyekben a saratogai Conferentiáról szintén beszámolnak s felolvasások által hatnak a vallásos életre.

Nagyszerű jelenet volt a 2500-ból álló mivelte közönséget az Egyesült-Államok különböző részeiből együtt szemlélni! Valójában, az unitáriusok Amerikában az első helyet foglalják el, mind a társadalmi, mind az irodalmi téren. Bostonban, mely miveltségi tekintetben első város, 31 unitárius templom van, s a leghiresebb theologusok és szónokok unitáriusok, mint dr. Clarke, dr. Hale, Allen, dr. Hedge, Savage, s a „Harvard“ egyetem rectora is, kit élethossziglan választanak, unitárius. Az amerikai irodalom kitünőségei is unitáriusok, mint Lyell, Agassiz, Emerson, Bryant, Longfellow; s jelenleg élő hires költők: Lowell (londoni nagykövet), Holmes; továbbá Bret Hart, dr. Hunt, jeles geologus; Bancroft, Motley, Prescott, Hildreth, Parkmann, Sparks Higginson historicusok. E neveket állításom igazolására soroltam elő, s mintegy lelkesítőül a magyar unitáriusoknak.

---

*) E levél még a mult dec. hó végén érkezett, de füzetünk már megjelenvén, csak most közölhetjük.
Szerk.

A Conferentia négy napig tartott. Mióta megalakult, ez a legnépesebb s legeredménydúsabb volt. A massachusettsi állam kormányzója, Long János elnökölt. Amerikai hitrokonaink rendkívül örvendettek, hogy a legrégebb unitárius egyház képviselőjét is körükben üdvözölhették. Engem igazi testvéri szeretettel s szivélyességgel fogadtak. A gyűlés folyama alatt kétszer beszéltem. Hogy minő hatást tettek beszédeim a nagy közönségre, azt saját magam nem mondhatom el. (A „Christian Register“ sept. 28. számában idevonatkozólag ezt mondja: „Az angol küldöttek iránt nyilvánított melegség és szivélyesség uj kifejezésre talált a Kovács tanár iránt tanusított üdvözlésben, kinek beszéde minden szivet felmelegített a szónok és ügye iránt. Az unitarismus régi hona iránt felkeltett uj érdekelttség, melyet Kovács tanár megnyerő modorával s elragadó beszédével nagyon élesztett, reméljük, a nemes lelkűségnek s barátságának uj alakjában fog eredménynyel nyilvánulni. A főtanodájukban két tanári szék állandósítására szükséges néhány ezer dollárnak addig kellene zsebeinket égetniök, míg aláírás útján kigyül.“

Az „Unitarian Review“ novemberi száma meg így nyilatkozik: „Rendkívül örvendetes jelenség volt, hogy az unitarismusnak legtávolibb s tiszteletreméltó egyházából is egy képviselőt üdvözölhettünk Conferentiánkon. Kovács tanár nemcsak a szivekre, de a képzeletre is hatott, midőn az erdélyi unitáriusok küzdő, de loyális seregének helyzetét s meggyőződését állította előnkbe; s bizonyára nagyon sokat tett ama széleskörű s meleg hitrokoni szellem élesztésére, mely a hitközségeknek és missionariusi vállalatnak lelke. Örömmel értesülünk, hogy már is nagy összeget szolgáltatnak kezéhez a Richmond Anna tanári szék állandósítására és hogy egy reményteljes mozgalom indult meg egy másik tanári szék létesítésére.“ Szerk.)

A Conferentiát mindig isteni tisztelettel nyitották meg, s rendszeren 9—1-ig, 3—6-ig tartott. A szebbnél-szebb beszédek s értekezésekről most nem szólok. Az amerikaiak épen oly heves beszédűek s jeles szónokok, mint a magyarok. Nem tehetem, hogy e helyen meg ne emlitem, hogy Kossuth nagy hazánkfát a most jelen voltak csaknem mind hallották beszélni, s elragadtatással s a legnagyobb kegyelettel említették nevét, róla kérdezősködtek s boldognak mondották magukat, kik kezet szoríthattak vele. Itten és valamint Angliában az unitáriusok karolták fel ügyét legmelegebben s azok között volt legtöbb barátja.

A Conferentia után Peterboro'-ba mentem Morison barátomhoz. Ottan prédikáltam az atyafiaknak. Onnan vissza Cambridgebe, melyet Bostontól csak a Charles River választ el, állandó tartózkodási helyem Allen tanár kedves hitrokonunknál van. Cambridgeben, valamint a Hale templomában, Bostonban, prédikáltam, s időközben egyes gyűlésekben részt vettem; az egyetemet s iskolákat látogattam meg. Boston az unitáriusok Jerusaleme, a tudományosság s philanthropia székhelye. A bostoniakat avval boszantják, hogy azt hiszik, hogy „Boston a világegyetem közepe“ (Hub' of the Universe). Mint-hogy a különböző eklklésiákba meghívtak prédikálni s felolvasásokat

tartani, Bostonból körútra indultam Providence-be, hol Richmond Walter 5000 dollárt adott s mások 1000 dollárt s így a Richmond-tanári szék állandósítva van, Newportba, a nagy Channing születése helyére, hol megható isteni tisztelet volt a Channing-Memorial-templomban; Montrealban (Canada), Buffaló-ba, mely alkalommal megnéztem a világ legbámulatosabb látványát, a Niagara zuhatagot; Toronto-Detroit-Ann-Arbor, Chicago-Madison-St-Louis (a Mississipi folyó mellett) és Cincinnati városokba. Az említett városok majdnem mindenkében az unitáriusoknak gyönyörű új templomuk van, melyek 100—300 ezer dollárba kerültek. St-Louisban a Washington-egyetemet egy unitárius alapította; a „Smith-Academit“ s egy művészeti muzeumot 2—500 ezer dollárral szintén unitáriusok. Ann-Arborban, Madisonban különösen az egyetemek érdekeltek, hol a nők is rendes hallgatók. Az egyetemek s iskolák nagyszerűen vannak berendezve s felszerelve. (Unit. papnevelő intézet.)

Cincinnatiából megyek Cleveland, Meadville, Washington, Baltimore, Philadelphia s New-York városokba, s ezzel bevégzem körútam, és visszamegyek megint Bostonba néhány felolvasást tartani. Remélem, hogy január végén hazaindulhatok, mert a honvágy kezd nagyon is nyugtalanítani; a hosszas út, a munka kifárasztott.

A Channing- s Richmond-tanári állomások biztosítására egy bizottság alakult a legtekintélyesebb egyénekből, s az összeg aláírás útján a bizottság pénztárnokához foly be. Ebből látható, hogy nem én, hanem az illető bizottság tette a felhívást. Én csak az eszköz vagyok. Mindenütt beszélek multunkról s jelen helyzetünkről, s estvényként felolvasást tartok Magyarországról általában, melyről vajmi keveset tudnak. Itten a vasárnapi prédikációkat, vagy egészen, vagy kivonatban a hétfői lapok már mind közlik, s így azok is, a kik nem mennek a templomba, olvashatják a beszédeket. Minden templomban három négy reporter van. Sokszor a beszéd közepén megy be a templomba s kezdi jegyezni a beszédet s akárhányszor nagy tévedést csinálnak.

Ama figyelmeztetésedre, hogy az „Ellenzék“ minő megjegyzést tett a cultusminiszter szavaira, csak annyit mondok, hogy nem volt szép eljárás az „Ellenzék“-től egy pár mondatot kikapni s azon lovagolni. Az illető ur meggondolhatta volna, hogy az gyorsírás után volt közölve, s ha az illető tudósító kihagyott egy pár mondatot beszédemből, én arról nem tehetek. Én Trefort Ágoston minister urat csak úgy hoztam fel, mint a magyar nevelésügy buzgó apostolát, szabadelvű embert; hogy az állam az unitárius egyházat is segítse, hogy a nevelésügy 1868 óta mily nagy haladást tett általában Magyarországon, s mi is mint amerikaiak, attól várjuk hazánk boldogságát s felvirágzását. Ez volt beszédemnek lényege. Azt csak nem gondolja tiszt. reporter, hogy a kis unitárius felekezetnek akkora befolyást tulajdonítana a minister, vagy az unitáriusok. Elveink azonban olyanok, hogy boldogítanak bizonyára Magyarországot.

Engem itt a teljes szabadság hazájában, megvallom, semmi se lepett meg annyira, mint az az animositás, melylyel a calvinisták

az unitáriusok iránt viseltetnek. Egy calvinista pap istenért nem prédikálna egy unitárius pap templomában, s nem menne el a házához. E tekintetben majd tényekkel szolgálok. Itten pedig csodálkoznak azon, hogy nálunk a különböző felekezetek között nincs meg az a surlódás, a mi itten; s hogy lehet az, hogy mindenkinek tartoznia kell valamely vallásfelekezethez? A társadalmi élet annyira különbözik az európaiakétól, hogy nekünk bajos megérteni távolból az övéket s az amerikaiaknak még nehezebb felfogni az európai viszonyokat. Meggyőződésem szerint Amerika, ha vannak is egyes árnyoldalai, felülmulta Európát s bizonyára a világ mintahazája lesz. A népnevelés iránt éppen akkora a lelkesedés, buzgóság és áldozatkészség, mint a milyen a vallásos rajongás volt a középkorban. — Amerika mottoját valószínű kívánja: He who trains the people, rules the people. (Az a ki a népet neveli, uralkodik a népen.)

Kovács János.

Budapest, 1888. február 8.

Tisztelt szerkesztő ur!

Kedves barátom!

A „Ker. Magvető“ tért szokott nyitni a vidéki levelek számára. Ez nagyon jó szokás. Ez uton látjuk, hogy mi történik ez vagy amaz egyházközségünkben; mert minden levél egy-egy eseményről, mozgalomról beszél; mindenik egy-egy életjel. Budapestről írva, tán némelyek előtt különösnek tűnhetik fel, hogy ezt is a „vidék“ közé soroztam. A Magvetőt s az unitárius központot tekintve, a tény mégis ugy áll.

Több, mint egy év telt már le egyházi életünkől Budapesten. 1881. október 2-án volt a megnyitás. E tény ismeretes. A lapok mind megemlékeztek róla. Minden hóban volt 2, mond két prédikáció. Irigylük paptársaim e kényelmes papi helyzetet, jól tudom. De ne feledjék, hogy minden istentisztelet tartásáért 10 erős forintot kell fizetnünk, azaz a teremért, melyben tartjuk.

A kathedrán kívül voltak más funtiók is. Volt 7 keresztelés, 15 esketés, 2 temetés. Tudom, hogy sokan azonnal a stólára gondolnak. Ez ellen nincs is panaszom, de igenis lehetne az ellen, hogy nem mindeniket én végeztem. Az én ekklesiám ugyanis nagyobb, mint bármely püspökség; egész tulajdonképi Magyarország ide tartozik, de számra nézve mégis, fájdalom, nagyon kicsiny. Ezért történik, hogy a távoleső helyeken legtöbbszörre más pap fungál, s nekem marad a bejegyzés. Igy is jó. De én is végeztem néhány eljárást a vidéken, melyeket legszebb emlékeim közé sorozok. Tettem lelkesi látogatást hódmezővásárhelyi fiókegyházközségünkben, hol pünköszt másodnapján predikáltam is; voltam Szabadkán hiveimnél, eskettem Aradon és Nagy-Lélen, kereszteltem Skiczón (Barsban), voltam Tinnyén és Atkáron. (Hevesben). Én nem tudom leírni a benyomásokat, a szives fogadtatást, a lelkesülést, a melylyel találkoztam; nemcsak az unitárius hivek, de a katolikusok is, kik félve néztek az unitárius pap